

התערוכה "נשים יוצרות מציאות עמק יזרעאל" היא מחווה לחלוצות העמק, פרי יוזמה של המועצה האזורית עמק יזרעאל בשיתוף פעולה עם העמותה לחקר אמנות, נשים ומגדר. המיזם הייחודי משלב יצירות אמנות העוסקות בדמותן של החלוצות שחיו ופעלו בעמק מראשית ההתיישבות הציונית ועד למחצית המאה שעברה.

יצירות האמנות מהדהדות את הקול האותנטי של הנשים הצעירות: חקלאיות, פועלות ומנהיגות אשר יישמו, הלכה למעשה, את החזון הציוני ובמרכזו התשוקה לעבודת האדמה והחתיירה לשוויון זכויות. היצירות מוצגות לצד טקסט אישי של האמניות, והן משקפות מציאות חיים סוערת ורבת פנים בתקופת טרום המדינה ולאחריה.

מבטן של היוצרות משקף בתוכו סוגיות מרכזיות בשיח הנשי-לאומי בעשורים הראשונים של המאה העשרים, ביניהן: הפיצול בין הזהות האישית לזהות הלאומית; החתיירה לשוויון זכויות ובפרט הזכות לעבוד את האדמה ולהגן על הבית - תחומים שנתפסו כגבריים, חינוך לערכים והקניית השפה העברית. כל אלה מתוארים לצד הישגים לא מבוטלים בתקופה של התעוררות נשית ולאומית ובפרט, תרומתן העצומה של הנשים לפיתוח החברה, החקלאות, החינוך, הכלכלה והתרבות של היישוב הציוני.

לצד הצגת הנרטיב של האישה הציונית, המהווה את גוף העבודות המרכזי והגדול בתערוכה, בחרנו להשמיע את קולן של הנשים הערביות והבדואיות ולהנכיח את תרבותן, הנוטעה בעמק מזה מאות שנים.

התערוכה מתקיימת בגלריה לאמנות בית חנקין בכפר יהושע, במבואות אולם מופעים ביפעת, במירווח גלריה לאמנות בהרדוף ובגלריה אורייטא בהושעיה, והינה שנייה בסדרת התערוכות "נשים יוצרות מציאות" מטעם העמותה לחקר אמנות, נשים ומגדר בישראל. התערוכה הראשונה הייתה תערוכת מחווה לוותיקות העיר ראשון לציון, והיא התקיימה בבית האמנים בעיר ובתערוכת חוצות בפארק שקמה בראשון לציון.

חיה גרץ רן, דיאפרגמה וחלוצות, 2014, שמן על פשתן, 50/120 ס"מ

נשים

יוצרות מציאות

עמק יזרעאל

אוצרות:
דבורה מורג וענת מנדיל

”

לא "כיצורים ענוגים"

באנו הנה אלא כבנות העם

שרצונו למלא

את החובה הלאומית

שהגורל הטיל על דור זה.

שרה עזריהו (1873-1962),

ממייסדות 'התאחדות נשים עבריות,

לשיוויון זכויות בא"י, 1957

(מתוך שרה עזריהו, פרקי חיים, תל אביב, 1957)

התעוררות: נשים דורשות שוויון

מערכת היחסים בין נשים לתקומה לאומית היא מורכבת ומכילה בתוכה ניגודים וסתירות, כאשר ברוב המקרים הלאומיות נתפסת כקודמת למאבק על שוויון בין המינים.

פרק זה של התערוכה מתאר את הדרך רצופת המאבק של הנשים לשוויון מגדרי והוא חושף את דמותה של האישה החדשה - הפועלת ואת כמיהתה לעבודת אדמה.

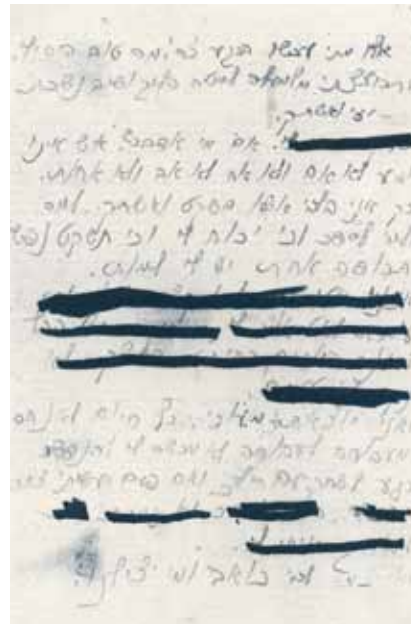

חגית שחל, חוות העלמות, 2020, פחם על נייר, 70/100 ס"מ

חוות העלמות נתפסת כמודל כמעט אוטופי ביצירתה של חגית שחל "חוות העלמות". בניסיון לשחזר את חייהן של הנשים הצעירות בחווה, מטמעה שחל את דמותה בסצנות

מדומינות ומתוודה כי היא ניסתה לעגן בתוכה תחושות של שותפות ואחוה עם אחיותיה החלוצות.

עבודתה של נורית גור לביא (קרני) "זוניירות האישיים של סבתא שרה" מבוססת על דפי יומן של סבתה, שרה כפרי (1900-1983) שנמצאו לאחר מותה. בעוד כפרי התפרסמה כאישה אקטיביסטית, שקידמה רעיונות פמיניסטיים, גור לביא (קרני) בוחרת לחשוף בעבודתה טקסטים אינטימיים וידויים שכתבה סבתה, כגון: "אילו מתי עכשיו

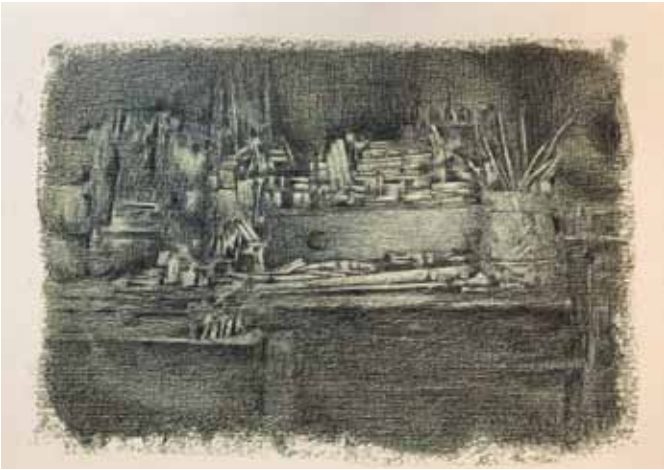

נורית גור לביא (קרני), נירות אישיים 1935 (פרט), 2020, תחריט צילומי, 28/22 ס"מ

ברגע זה! מה טוב היה ליי". האמנית מפעילה מניפולציות על הטקסט המקורי, הכוללות צנזור, מחיקה וצילום מחדש וממקמת את התוצרים בתוך ארון תצוגה עם זכוכית, המייצר הסתרה נוספת של העדות.

טליה פפרמן, במאמר "שתיקה של אישה: מדברת שתיקת נשים" (שילה וכץ, 2011), טוענת כי מתוך עמדת חולשה ביחסי הכוח החברתיים, נשים פיתחו אסטרטגיות של ייצוג עצמי, הבולטת בהן היא פירוק הדיכטומיה הבינרית דיבור/שתיקה

ושילוב היסודות זה בזה עד שבמקרים מסוימים השתיקה מדברת והדיבור לא בהכרח נשמע. רבות מהאמניות בחרו לעשות שימוש בפרקטיקות של כתיבה אישית הסותרות שתיקה ואילמות שהיו נפוצות בחברה החלוצית. הדר גד הושפעה ביצירתה מהמשפט "מציירת בחופשות ובחגים" של אהובה שולמן (1905-2002), חקלאית, ציירת ופעילת ציבור מכפר יהושע. גד חושפת בטקסט האישי ובעבודה "מציירת בחגים ובחופשות" את הקושי של הנשים להעניק לעצמן זמן איכות. כמי שמתפרנסת ומפרנסת מאמנות,

הדר גד, "מציירת בחגים ובחופשות", 2020, שמן ועיפרון על נייר, 25/35 ס"מ

היא מוצאת הקבלה בין מעמדן של נשים אמניות - אז והיום. העבודות העוסקות במנהיגות היישוב הציוני הינן מיעוט בתערוכה רחבת היקף זו. סוגיה זו הינה מעניינת שכן היא מצביעה על בעיית הזדהות של נשים עם נשים בתפקידי משילות, פוליטיקה והנהגה. ניתן להסביר תופעה זו בהדרתן של נשים מהמיתוסים שביססו את הקאנון הציוני המיליטנטי.

על אף שפעלו ללא לאות לקידום מעמד האישה וזכותה ליצירת זהות אוטונומית, עצמאית ושוות זכויות, הייצוג האמנותי של

רונית שלו, נשים על הצלחת, 2020, מיצב, הדפס דיז'ן על חומר לבן, קוטר 25 ס"מ

נשים מנהיגות כמעט ולא קיים בהיסטוריה של תולדות האמנות בישראל.

עבודתה של רונית שלו "נשים על הצלחת" עוסקת בדמותה של אולגה חנקין (-1943) על אף שחנקין הייתה ידועה באומץ ליבה וב"גבריותה", שלו בוחרת להנציח את

דמותה על גבי צלחות קרמיקה, חומר עממי ופשוט ביחס לפסלי הברונזה השמורים לגיבורים כדוגמת בעלה יהושע חנקין.

ד"ר חנה מייזל שוחט (1883-1972) מתוארת בעבודתה של לאה בר סלע "ארבע אימהות", בנוסף רומנטי לכאורה של אחוות נשים מכילה. יחד עם זאת דמותה הצעירה לצד מנהיגות חלוצות נוספות

לאה בר סלע, ארבע אימהות, 2020, פחם על נייר, 94/120 ס"מ

החד-משמעיים המאפיינים את האמנות והתרבות הקאנונית. עידית לבבי גבאי, בסדרת העבודות "עיניים של חלוצה" מתכתבת עם סבתה, סוניה לבבי לבית שטוק סדן (1900-1986). לבבי גבאי מתייחסת ביצירה גלויה אל תפיסת הגוף הנשי העירום בנראטיב היהודי-

עידית לבבי גבאי, גלויה, 1993, טכניקה מעורבת על בד, 50/40 ס"מ

חלוצי-ציוני: "נראטיב זה משלב בתוכו שני צירים; בציר היהודי- מסורתי, מתקיים הערך של 'כבוד בת המלך פנימה'; שקיבל ביטוי בדבריה של סוניה: "אנחנו חונכנו לסובלימציה", משמע התאפקות, הדחקה ושליטה ביצר. הציר השני, יסודו במאורעות השואה, במהלכם הגוף הנשי- יהודי, עבר וחוזה את שיאי ההשפלה האנושית במחנות ההשמדה, עם הפשטת הקורבנות מבגדיהן וגילוח שערותיהן".

ביצירה "המסע" חושפת רחל נמש את גופה העירום מלופף בגוף העירום של אמה, ניצולת השואה, בת ה-95. עבודותיה של נמש נוצרו בעקבות סדרת תצלומים של האם והבת, שהתרחשה בבית האמנית באופן מקרי לחלוטין ולא מכוין, והן חושפות מגוון של רגשות ותחושות, המתקשרים אל תהליכים של התבגרות וזקנה. מדובר במהלך חתרני בשדה האמנות בישראל ובעולם שכן ייצוגי הגוף הנשי המבוגר נעדרים כליל מהאמנות הקאנונית.

רחל נמש, המסע, 2018, שמן על בד, 140/112 ס"מ

שפה, סמלים ומיתוס

תמונת העבר היא חמקמה וברת חלופי; על כל 'אמת' היסטורית הנרשמת ומתויגת על ידי הארכיונאי, יש סיפור שמערער אותה. כך טוען ולטר בנימין ברשימה "על מושג ההיסטוריה" (1940) בנימין מציע לבנות את הנראטיב ההיסטורי מתוך הדברים עצמם ולא מתוך מתודה חיצונית; לפנות אל האנשים הרגילים ולא אל גיבורי הקאנון, אל תכנים אישיים, אל אובייקטים בלתי רשומים בהיסטוריה, שכן ההיסטוריוגרפיה כותבת את עצמה מתוך כלי הכתיבה של השליטים ואילו ההיסטוריה מחפשת את האנשים האנונימיים. הפרדיגמה האוצרותית של התערוכה נשים יוצרות מציאות עמק יזרעאל נענית לתפיסה זו של בנימין והיא מתבססת על מושג השיח (discourse) שמשמעותו היא סיפורת בתהליך פתוח.

טובית בסירטמן, על המשמר, 2020, שמן על עץ, 50/40 ס"מ

מתקשרת לעוצמה, נחישות ויצירה נשית. גם בעבודתן של טובית בסירטמן "על המשמר" ואביבית בלס ברנס "בעצמה וברצונה" יש התייחסות לדמות הגיבורה, כאשר הראשונה מייצרת מגן סביב דמות האנטי-גיבור של ציפורה זייד (1892-1968) ואילו השנייה משעתקת שוב ושוב את התצלום של זייד רוכבת על סוס, כמעין ניסיון לצרוב בתודעתה זיכרון של גיבורה נשית.

אביבית בלס ברנס, בעצמה וברצונה, 2020, מדיה דיגיטלית וידנית על נייר, 60/80 ס"מ

זהות נשית ולאום

פרק זה בוחן את ייצוגי הגוף הנשי בשירות האתוס הציוני ואת הפיצול שנוצר בין הזהות הנשית הפרטית לבין הזהות הקולקטיבית תוך ביתוקו של הסובייקט הנשי, המיני, אינו והכלתו בתוך הגוף הלאומי. סדרת העבודות של חיה גרץ רן "חלוצות בעמק" מבוססת על תצלומי ארכיון שנמצאו באוספים פרטיים ומוסדיים. לכאורה, עבודותיה מתארות נשים אקטיביות, עובדות אדמה, אשר יצגו את הלאומיות החדשה תוך השלת הזהות היהודית הגלותית. אולם, דימויים מוכרים אלה של חלוצות צעירות ויפות מקפלים בתוכם מכוונת תעמולה משומנת היטב, שהייתה רחוקה ממצאות חיה רן של הנשים.

רונה סלע, במאמר "צלמות במרחב הפרטי/צלמות במרחב הציבורי" (מרקוס, 2008), מגדירה את הצילום בשנות ה-30 וה-40 כתקופת הצילום הציוני, אשר נשלט ונוהל על ידי גברים במוסדות של טרום המדינה. לטענתה, החזות האחידה של הנשים שהופיעו בתצלומי החלוצות לא חשפה את קשייהן במפגש עם המציאות הלא שוויונית שנכפתה עליהן והותירה אותן בתפקידים המסורתיים; התצלומים לא הראו את קשיי ההתאקלמות הפיזיים והנפשיים או את התסכול והמרירות בעקבות הלחץ החברתי על הפרט; הם לא חשפו את המצוקה ואת הגעגועים למשפחות, לשפה ולתרבות שנשארו מאחור. ביצירתה "דיאפרגמה וחלוצות", מציגה גרץ-רן חיבורים בלתי צפויים בין חלוצות ודיאפרגמה המייצרים קונפליקט, חוסר בהירות ואי קוהרנטיות המנוגדים למסרים

הקשר העמוק בין האמנית למקום הולדתה מתבטא גם בעבודת הווידאו "גרעינים של ברכה", שם היא מתכנסת אל המרחב הפרטי שבו מתקיימים קשרים משפחתיים. הנרטיב הערבי

ספא קדח, גרעינים של ברכה, 2018, וידאו תחתון 2.43 ד'

משלב בתוכו מורשת נשית של ברכה, הזנה ושפע השואבת את כוחה ממסורת משפחתית-חקלאית בת-קיימא.

עדינה קיי, מכתבים לפאטמה, 2020, טכניקה מעורבת על תחרית, 30/20 ס"מ

עדינה קיי, בסדרת התחריטים "מכתבים לפאטמה" משתמשת במוטיב הרעלה, המסמל בעולם המוסלמי את הצניעות והפרטיות של האישה ואת הסתרתה מהמבט הגברי במרחב הציבורי. הרעלה נתפסת בעיני קיי כביטוי לעולם פנימי חבושי שיש בו אלמנט של פיתוי עבור המבט המערבי.

ד"ר הגר קדימה מייצרת בעבודתה נרטיב פמיניסטי המתנגד לאורינטיזם. היא בחרה להתמקד בד"ר רחאב עבד אל חלים, מייסדת ומנהלת בית ספר אלחואא בכפר מנשיית זבדה. במרכז עבודתה *"כי האדם עץ השדה"* ממוקם דימוי של עץ חרוב המתכתב עם העץ שהיה בשטח המיועד לבניית בית הספר והושאר במקומו. הדימוי השורשי מייצר מחווה לתפיסה הוליסטית של רחאב המקדשת את מערכת היחסים בין האדם לטבע.

המחקר על תקופת היישוב הציוני בארץ ישראל לא בחן את יחסים של החלוצות אל הנשים הערביות והבדואיות, ילדות המקום ואל המסורת המשפחתית-חקלאית שהן מייצגות. תערוכה זו מזמנת אפשרות לשיח ודין בנושא מרתק זה.

הגר קדימה, כי האדם עץ השדה, 2020, קולאז קליגרפי על נייר מעובד, 70/70 ס"מ

לסיכום, ההיסטוריה הפמיניסטית מדגישה את החשיבות של הניסיון הנשי כבסיס לסיפור ההיסטורי **her story**, שכן היעדרו של הקול הנשי וקולו של 'האחר' מספרי ההיסטוריה הוביל ליצירת היסטוריה הומוגנית, שטחית, נעדרת ריבוד ומורכבות. חשיפת חייהן של נשים יהודיות, ערביות ובדואיות שנעו במרחב הגאוגרפי של העמק בתקופת היישוב הציוני שופכת אור על רקמת החיים האנושית באותה עת ועל עולם התוכן הנשי, שהיה מוסתר מעיני הציבור לאורך עשרות שנים, וזוכה דרך מבטן של נשים אמניות לראות "אור יום".

ענת מנדיל

בניגוד לנרטיב ההיסטורי שמחייב רישום וארגון של משמעויות, השיח הוא תהליכי, ללא התחלה, אמצע וסוף והוא מבוסס על כלי הזיכרון: זיכרון, חשיפה, איסוף, פרשנות וכמובן, סובייקט חווה. ספרות נשית ושירה נשית כמו גם כתבי יד ששוחררו ממכתבים ויומנים של חלוצות, הם חומרי הגלם המשמשים את האמניות ביצירתן. **נחמה גולן** בעבודתה *"ניגונים"* משתמשת באותיות מתוך שירה של פניה ברגנשטיין "שתלתם ניגונים" כאמצעי להעלאת זיכרון משפחתי. "שיר זה הוא ביטוי לזיכרון, געגועים והתרפקות על אותם ניגונים ששמעה פניה בבית ההורים. השיר נכתב לאחר השואה, עם הפנמת עוצמת ההכחדה של כל משפחתה", מציינת גולן.

נחמה גולן, ניגונים, אותיות לבד אדום וחוט רקמה, 150/30 ס"מ

אביבית גרף-גרסל הפכה את הטקסטים של חנה ירדנאי מנהלל (1894-1984) לחומר גלם, ממנו יצרה אובייקטים דמויי כלי בית ועבודה. גרף-גרסל מציינת את קווי הדמיון שמצאה בין ירדנאי לאמה, שאף היא קרויה חנה, ומייצרת סינתזה בין השתיים בעבודתה. הלן סיקסו וקתרין קלמנט מציינות בספר **זה עתה נולדה**

(2006) כי סיפורי נשים אינם נרשמים בחלל ריק ולא בזמנים

א-היסטוריים אלא בהקשר תרבותי והיסטורי מוגדר. הכתיבה הנשית מצויה מחוץ לסדר הסימבולי והיא עשויה להיתפס כמסוכנת, כאנומלית, כסטייה. לטענתן, חשיפת היסודות הללו, שנתפסו כהיסטוריה נשית, כשדים, והחזרתם אל השיח הציבורי בשדה האמנות,

אביבית גרף-גרסל, חנה חנה, 2020, מיצב, טכניקה מעורבת, 50/50/50 ס"מ

משקף תהליכים של פירוק תבניות חברתיות ותרבותיות, ריפוי ובנייה מחדש.

הנכחת הקול של האישה והערבייה והבדואית

אמניות ספורות עסקו בסוגיית הנשים הערביות והבדואיות שחיו במרחב הגיאוגרפי של עמק יזרעאל, בכפרים: סנדלה, סולם, מנשיית

ספא קדח, מארג'ה בן עאמר, 2018, בסיס עץ, ברזלים ובד, 50/170/200 ס"מ

זבדה וזבידאת. הפסל *"מארג'ה בן עאמר"* של ספא קדח מהכפר סנדלה מתייחס אל השם הערבי של עמק יזרעאל. קדח תופרת שמכת טלאים על פי מידות גופה, המייצגת את השדות הפתוחים

של הכפר והעמק לפני השתלטות תרבות החממות, תוך שהיא מצהירה "אני בת העמק".